

پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران

PAZHOSHESH-HA-YE BASTANSHENASI IRAN
P. ISSN: 2345-5225 & E. ISSN: 2345-5500
Homepage: <https://nbsh.basu.ac.ir/>
Vol. 14, No. 43, Winter 2025

Reflection of Native Culture and Western Architecture in the form and Structure of Historical Houses (Case Study: Qajar Houses of Kermanshah)

Shahram Mohammadiani¹ , Amir Reza Karimi Azeri² ,
Hossein Soltanzadeh³

 <https://dx.doi.org/10.22084/nb.2024.28190.2616>

Received: 2023/08/20; Revised: 2024/01/20; Accepted: 2024/02/08

Type of Article: **Research**

Pp: 291-316

Abstract

The study of houses has captivated researchers, primarily due to their functional significance, with many regarding them as the most crucial structures constructed for human habitation. Houses serve as a reflection of societal identity, values, and cultural beliefs, while also fulfilling the security and practical needs of families. Consequently, an exploration of the evolution of residential architecture can enhance our comprehension of historical culture and architectural practices. However, there exists a notable deficiency in research concerning the traditional houses of Kermanshah, resulting in an inadequate examination of their semantic values, functional attributes, and cultural origins. Understanding these elements could facilitate the redefinition of contemporary architecture that honors the esteemed architectural heritage of the past. This research aims to investigate the influences of local culture, modernization, and Western architectural styles on the design and structure of Qajar houses in Kermanshah. The present study employs a mixed-methods approach, integrating both quantitative and qualitative research methods, with a descriptive framework. The statistical population encompasses an examination of ten Qajar houses located in Kermanshah, alongside a targeted selection of 18 experts in architecture and cultural heritage. From this group, a theoretical saturation was achieved with 11 individuals. Data collection was facilitated through interviews and the application of Delphi questionnaires, while the analysis was conducted using thematic analysis and the fuzzy Analytic Hierarchy Process (AHP). The resulting thematic network model comprises 14 fundamental themes, organized into three overarching categories. The findings of the study indicate that the interplay of native culture, modernization, and Western architectural influences significantly shaped the design of Qajar houses in Kermanshah. This influence is manifested through various elements, such as the incorporation of traditional Iranian principles, the adoption of French or European styles, the design of extroverted and staircase-oriented residences, as well as the implementation of English and French landscaping characterized by expansive lawns. Additionally, features such as French columns and capitals, clay tiles, Haftrang, decorative brickwork, and prominent facades that mimic Western aesthetics have played a crucial role in this architectural evolution.

Keywords: Native Culture, Lifestyle, Western Architecture, Houses of Kermanshah, Qajar Period.

1. PhD Candidate, Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2. Associate Professor, Department of Architecture, Faculty of Art and Architecture, University of Guilan, Rasht, Iran (Corresponding Author).

Email: amirreza_karimiazeri@guilan.ac.ir

3. Professor, Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Citations: Mohammadiani, S., Karimi Azeri, A. R. & Soltanzadeh, H., (2025). "Reflection of Native Culture and Western Architecture in the form and Structure of Historical Houses (Case Study: Qajar Houses of Kermanshah)". *Pazhoheshha-ye Bastan Shenasi Iran*, 14(43): 295-316. <https://dx.doi.org/10.22084/nb.2024.28190.2616>

Homepage of this Article: https://nbsh.basu.ac.ir/article_5473.html?lang=en

PAZHOSHESH-HA-YE BASTANSHENASI IRAN
Archaeological Researches of Iran
Journal of Department of Archaeology, Faculty of Art and Architecture, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran.

Publisher: Bu-Ali Sina University. All rights reserved.

© Copyright©2022, The Authors. This open-access article is published under the terms of the *Creative Commons*.

Introduction

From the very distant past, “house” has been more than a shelter for humans, and spiritual aspects can be found in all stages of building a “house” until settling in it and using it completely. One of the important cultural phenomena is building a house, so that the structure, shape and spatial body of the house has a great impact on the cultural environment of that region. Culture and lifestyle have always been in a close relationship with architectural space, to the extent that architecture acts as a tool to measure the people of a society. According to Rapaport, several factors shape the house, among which religious beliefs, family structure, way of living and social relations between people can be mentioned. But unfortunately, in the current era, quality issues and especially cultural and environmental values are not considered in most residential projects.

At present, Kermanshah is home to numerous significant residences from the Qajar era that remain largely unexplored. Engaging with these structures may provide insights into the reimagining of an innovative and forward-thinking architectural style that honors the esteemed architectural heritage of the past. Consequently, investigating the foundational elements and prevailing trends of indigenous residential architecture, as well as their implications for future developments, is deemed essential for the advancement of contemporary Iranian architecture.

Research Questions: To fulfill the objectives of this study, the following inquiries will be addressed: 1. What were the key architectural characteristics shared by the residences in Kermanshah during the Qajar era? 2. How did modernization and the influence of Western architectural styles during the Qajar period impact the design of historical houses in Kermanshah? 3. In what ways have local cultural practices and lifestyles influenced the architectural features of Qajar-era houses in Kermanshah?

Discussion

In this study, the qualitative data were examined using thematic analysis, specifically employing the theme network method to illustrate the interrelationships and dependencies among the identified themes. The information was gathered through interviews conducted following a comprehensive review of the relevant literature in the research area. The researchers recorded the interview data, subsequently extracting pertinent codes and categories, which were then organized into distinct categories in the subsequent phase of analysis.

This section addresses the concluding elements of cultural influences, specifically the impact of modernization and Western architectural styles on the design and structure of Qajar residences in Kermanshah. Initially, 76 items were identified. Subsequently, to assess the significance of each organizing theme within the primary themes, a survey of experts was conducted to determine the most critical categories. This process culminated in the extraction of 14 final factors categorized into three groups. A questionnaire was then developed, presenting the 14 validated components related to cultural dimensions, modernization, and Western architecture that influenced the architectural formation of houses in Kermanshah during the Qajar era. Experts were invited to evaluate the importance of these dimensions and criteria on a scale ranging from “very little: 1” to “very much: 5”.

Following the conversion of the experts’ linguistic responses into fuzzy numbers, the average responses for each skill were subsequently indexed. The next phase involved the de-fuzzification of the numbers corresponding to the average of each component. The experts established a threshold of 3, and notably, none of the components were eliminated, as all components met the required criteria according to the experts’ evaluations. Ultimately, the theme network comprises 14 organizing themes, which are structured into three primary overarching themes.

The first category: the common architectural features of the Qajar houses of Kermanshah

The second category: the effect of modernization and the introduction of western architecture

The third category: the effect of cultural characteristics and lifestyle

Conclusion

The research results reveal that the cultural characteristics and lifestyle of the Kermanshah inhabitants have profoundly influenced the architectural forms and structures of Qajar houses. This examination identifies the employment of indigenous architectural styles, the trend of foreignization, and the introduction of Western tools. Even amidst the considerable impact of Western culture and architecture during this era, the expression of native culture and Iranian architectural identity remains evident in residential designs. The houses of the common people continue to adhere to traditional architectural methods and principles, with Western influences primarily manifesting in the grand residences of the nobility and in palatial architecture.

The reflection of Western architectural principles and modernization is clearly observable in the form and structure of Qajar houses located in Kermanshah. This phenomenon encompasses a range of features, such as houses designed in the French or European style, extroverted layouts, and prominent staircases. Furthermore, the influence of English and French landscaping is evident through the inclusion of expansive lawn areas, as well as the adoption of European-style marble columns and capitals. The architectural elements also include French-style columns and capitals, clay and multicolored tiles, intricate brickwork, and striking facades that echo Western aesthetics. This stylistic evolution is marked using Islamic and geometric decorative motifs, while the traditional zigzag patterns have become less prevalent.

Acknowledgements

The authors acknowledge the anonymous journal reviewers who enriched the article with constructive comments.

Observation Contribution

Given that the article was extracted from the first author's thesis, he was responsible for collecting the material and writing it with the guidance of the second author and the advice of the third author.

Conflict of Interest

The authors, while adhering to the ethical principles of publication in the reference, declare that there is no conflict of interest.

بازتاب فرهنگ بومی و معماری غربی در فرم و ساختار خانه‌های تاریخی (نمونه موردی: خانه‌های قاجاری کرمانشاه)*

شهرام محمدیانی^I، امیررضا کریمی‌آذری^{II}، حسین سلطان‌زاده^{III}

شناسه دیجیتال (DOI): <https://dx.doi.org/10.22084/nb.2024.28190.2616>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۲۹، تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۰/۳۰، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۹

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۲۹۵-۳۱۶

چکیده

خانه به دلیل ماهیت کارکردی خود همواره مورد توجه پژوهشگران بوده و برخی آن را مهم‌ترین بنای ساخته شده برای انسان می‌دانند. خانه بیانگر هویت، ارزش‌ها و عقاید فرهنگی یک جامعه بوده و امنیت، نیازهای عملکردی و انتظارات خانواده را برآورده می‌سازد؛ لذا بررسی و تعمق در سیر تحولات معماری خانه، می‌تواند باعث شناخت بهتر از فرهنگ و معماری گذشته گردد. باتوجه به عدم مطالعات کافی درخصوص خانه‌های سنتی کرمانشاه، تاکنون آن‌گونه که باید، به ارزش‌های معنایی، ویژگی‌های عملکردی و ریشه‌های فرهنگی این خانه‌ها پرداخته نشده است؛ در صورتی که شناخت آن‌ها می‌تواند در بازتعریف یک معماری اصیل، به‌روز و در امتداد معماری ارزشمند گذشته مؤثر باشد. این پژوهش با هدف شناخت اثرات فرهنگ بومی، مدرنیزاسیون و معماری غربی بر فرم و ساختار خانه‌های قاجاری کرمانشاه تدوین شده است. پژوهش حاضر از نوع کمی-کیفی و روش پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی بوده است. جامعه آماری پژوهش، مطالعه ۱۰ مورد از خانه‌های قاجاری کرمانشاه و جامعه آماری خبرگان نیز شامل ۱۸ نفر از اساتید دانشگاه و خبرگان معماری بوده که به شیوه هدفمند و با اشیاع نظری ۱۱ نفر انتخاب شده‌اند. ابزار پژوهش حاضر مصاحبه و استفاده از پرسش‌نامه‌های دلفی بوده و شیوه تجزیه و تحلیل از نوع تحلیل مضمون و روش AHP فازی است. مدل نهایی شبکه مضامین مشتمل بر ۱۴ مضمون پایه است که در قالب ۳ مضمون فراگیر (ویژگی‌های مشترک، فرهنگ بومی و معماری غربی) نمایش داده شده است. نتایج تحقیق بیانگر آن است که مقوله فرهنگ بومی، از طریق مؤلفه‌های مختلفی از جمله: بهره‌گیری از اصول معماری ایرانی، استفاده از سبک فرنگی یا اروپایی و مقوله مدرنیزاسیون و معماری غربی از طریق مضامینی چون: خانه‌های برون‌گرا و راه‌پله‌محور، محوطه‌سازی انگلیسی و فرانسوی با سطوح وسیع چمن‌کاری، ستون و سرستون‌های فرنگی، کاشی خشتی و هفت‌رنگ، آجرکاری تزئینی و پیشانی شاخص بنا به تقلید از غرب، در شکل‌گیری خانه‌های قاجاری کرمانشاه مؤثر بوده‌اند.

کلیدواژگان: فرهنگ بومی، سبک زندگی، معماری غربی، خانه‌های کرمانشاه، دوره قاجار.

- I. دانشجوی دکتری، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
- II. دانشیار، گروه معماری، دانشکده معماری و هنر، دانشگاه گیلان، رشت، ایران (نویسنده مسئول).
Email: amirreza_karimieazeri@guilan.ac.ir
- III. استاد، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
* این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول با عنوان «تأثیر عوامل محیطی و فرهنگی بر شکل‌گیری فضاهای مسکونی در منطقه غرب ایران در دوره قاجار (نمونه موردی: خانه‌های کرمانشاه)» است که به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم است.

ارجاع به مقاله: محمدیانی، شهرام؛ کریمی‌آذری، امیررضا؛ و سلطان‌زاده، حسین، (۱۴۰۳). «بازتاب فرهنگ بومی و معماری غربی در فرم و ساختار خانه‌های تاریخی (نمونه موردی: خانه‌های قاجاری کرمانشاه)». پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۱۴(۴۳): ۲۹۵-۳۱۶. <https://dx.doi.org/10.22084/nb.2024.28190.2616>

صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه: https://nbsh.basui.ac.ir/article_5473.htm?lang=fa

فصلنامه علمی گروه باستان‌شناسی دانشکده هنر و معماری، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

© حق نشر متعلق به نویسنده(گان) است و نویسنده تحت مجوز Creative Commons Attribution License به مجله اجازه می‌دهد مقاله چاپ شده را در سامانه به اشتراک بگذارد، منوط بر این‌که حقوق مؤلف اثر حفظ و به انتشار اولیه مقاله در این مجله اشاره شود.

مقدمه

خانه به منزله یکی از مهم‌ترین ارکان فضایی حیات جامعه ایرانی و جلوه‌های فرهنگی آن، کمتر مورد بررسی پژوهشگران و معماران ایرانی قرار گرفته است (قاسمی فلاورجانی، ۱۳۹۵: ۳). از گذشته‌های بسیار دور «خانه» برای انسان مکانی بیش از یک سرپناه بوده و جنبه‌های معنوی در همه مراحل ساخت «خانه» تا استقرار در آن و استفاده از آن به‌طور کامل پیدا است (راپاپورت، ۱۳۹۲: ۸۶). اما در عصر کنونی در بیشتر برنامه‌ها و طرح‌های مرتبط با مسکن، مباحث کیفی و به‌ویژه تأثیر ارزش‌های فرهنگی و محیطی در ساخت و بهره‌برداری از مسکن، کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد. معماری خانه، یک پدیده مهم فرهنگی است؛ به طوری که ساختار، شکل و کالبد فضایی خانه، تأثیرپذیری زیادی از محیط فرهنگی آن منطقه دارد (همان: ۸۱). فرهنگ و شیوه زندگی همواره در رابطه‌ای تنگاتنگ با فضای معماری بوده، تا جایی که معماری به‌عنوان ابزار سنجش مردمان یک جامعه عمل می‌کند. کالبد خانه و ساختار خانواده، به‌واسطه رویدادها و رفتارها (فرهنگ زندگی) در تعامل با یکدیگر هستند. ساختار خانه و فرهنگ زندگی خانگی، موضوعی است که در نوشته‌های «راپاپورت» سخن از آن به‌میان آمده است. از نظر او عوامل متعددی به خانه، شکل می‌دهند که از آن میان می‌توان به اعتقادات مذهبی، ساختار خانواده، شیوه معیشت و روابط اجتماعی میان افراد اشاره کرد (ارمغان و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۰). موقعیت جغرافیایی، منابع مالی، امنیت جغرافیایی و اجتماعی، ویژگی‌های فرهنگی و درنهایت ساختار خانواده از مهم‌ترین عواملی هستند که بر الگوهای معماری مسکونی تأثیر می‌گذارند (Varmaghani & Soltanzadeh, 2020: 223).

در بررسی سیر تحول معماری ایران، معماری دوره قاجار از مهم‌ترین ادوار تاریخی معماری ما به‌شمار می‌رود که تأثیرات مهم و به‌سزایی در الگوی مسکن امروزه به‌جای گذاشته است. این اهمیت از آنجا ناشی می‌شود که جریان تغییر و تحول در مفهوم و کالبد فضا تا پیش از قاجار با روندی بسیار آهسته در معماری ایران حضور داشته است، اما در دوره قاجار به‌واسطه تغییرات فرهنگی جامعه ایران در اثر آشنایی با دنیای غرب و آمیخته شدن فرهنگ اروپایی با داشته‌های ایرانی-اسلامی مردمان این سرزمین، این روند بسیار سریع رخ داده است. این دوران را می‌توان به‌مثابه پلی دانست که الگوی خانه را از سبک سنتی آن به سبک مدرن معاصر مرتبط نموده است (بهزادپور و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۲).

در حال حاضر، در شهر کرمانشاه خانه‌های شاخص بسیاری از دوره قاجار وجود دارد. بررسی‌ها نشان می‌دهد تاکنون با وجود نقش، تنوع ویژگی‌های خاص آن‌ها، تحقیقات کاملی درباره آن‌ها صورت نگرفته است؛ در صورتی که تدبیر در آن‌ها که براساس نیازهای فرهنگی، بومی و محیط ساخت خلق شده‌اند، می‌تواند ما را در بازتعریف یک معماری اصیل و پیش‌رو و در امتداد معماری ارزشمند گذشته و در رسیدن به الگوی خانه مناسب یاری نماید.

پرسش‌های پژوهش: این پژوهش برای دستیابی به اهداف خود به دنبال پاسخ‌گویی به پرسش‌ها ذیل می‌باشد: (۱) مهم‌ترین ویژگی‌های مشترک خانه‌های

کرمانشاه در دوره قاجار کدام‌اند؟ ۲) مدرنیزاسیون و ورود معماری غربی در دوره قاجار بر معماری خانه‌های تاریخی کرمانشاه چه تأثیراتی گذاشته است؟ ۳) فرهنگ بومی و سبک زندگی چه تأثیراتی بر شکل‌گیری معماری خانه‌های قاجاری کرمانشاه داشته است؟

روش پژوهش: از آنجاکه هدف این پژوهش تعیین تأثیرات عوامل فرهنگی، مدرنیزاسیون و معماری غربی بر شکل‌گیری خانه‌های قاجاری کرمانشاه است؛ پژوهش از نظر هدف، توسعه‌ای بوده و از منظر روش پژوهش، کمی-کیفی است. در این پژوهش ۱۰ مورد از خانه‌های قاجاری کرمانشاه، شامل: خانه فیض‌مهدوی، خانه خواجه باروخ، خانه صمدی، خانه سیدین، خانه معتضدالدوله، خانه صارم‌الدوله، خانه حکیم نصیر، خانه گل‌عنبر، خانه سوری و خانه علایی مورد مطالعه قرار گرفته است. نمونه‌ها از میان خانه‌های ثبت‌شده در فهرست آثار ملی و با اولویت ارزش‌های معماری و هنری، انتخاب و مورد تحلیل قرار گرفتند. جامعه آماری این پژوهش در بخش خبرگان شامل: اساتید و اعضای هیأت علمی دانشگاه‌های معتبر، متخصصان و کارشناسان سازمان میراث فرهنگی است. برای انتخاب حجم جامعه آماری، در این شیوه‌منا بر کفایت و اشباع نظری است تا جایی که مؤلفه‌های ذکر شده توسط خبرگان تکراری شود و به حد اشباع نظری رسیده باشد. جامعه آماری این پژوهش ۱۸ نفر هستند که محققین با مصاحبه نفر یازدهم به اشباع نظری رسیدند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات برای جمع‌آوری ادبیات پژوهش، مطالعه کتابخانه‌ای و در بخش دوم به منظور تدوین و استخراج عوامل و معیارهای مورد نظر، از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با خبرگان بهره‌برداری شد. به منظور پالایش و نهایی نمودن مؤلفه‌های موجود، جهت طراحی مدل مفهومی ارائه شده از تکنیک تحلیل مضمون و روش دلفی فازی، در راستای اجماع نقطه نظر خبرگان استفاده گردیده است.

پیشینه پژوهش

درخصوص معماری خانه‌های سنتی شهرهای مختلف ایران و تأثیرپذیری آن‌ها از فرهنگ و سبک زندگی، تاکنون تحقیقاتی انجام شده که از آن جمله می‌توان به کتاب خانه، فرهنگ، طبیعت. بررسی معماری خانه‌های تاریخی به منظور تدوین فرایند و معیارهای طراحی خانه «حائری مازندرانی» (۱۳۸۸) اشاره نمود که معماری خانه‌های سنتی و معاصر ایران را در بحث اقلیمی و فرهنگی بررسی می‌کند. پژوهش «ارمغان» و همکاران (۱۳۹۲) بیانگر آن است که تغییر کالبد انعطاف‌پذیر خانه، براساس ساختار خانواده شکل می‌گیرد که خود تحت تأثیر اعتقادات مذهبی و نظام اجتماعی ساختار خانه را مبتنی بر جدایی فضاهای زنانه و مردانه شکل می‌داده است. «کهنمویی» و «سامی» (۱۳۹۶) در پژوهش خود به بررسی حیات خانه‌های سنتی در چهار اقلیم سرد، گرم و خشک، گرم و مرطوب و معتدل و مرطوب پرداخته‌اند. نتایج تحقیق آن‌ها بیانگر آن است که، اقلیم و فرهنگ هر دو بیشترین تأثیر را در شکل‌گیری حیات در خانه‌های سنتی (دوره قاجار) داشته‌اند. نقش فرهنگ در شکل‌گیری حیات‌های متعدد و نقش اقلیم بیشتر در درون‌گرا و

برون‌گرا بودن حیاط‌ها خود را نمایان ساخته است. پژوهش «مؤمنی» و همکاران (۱۳۹۶) نشان می‌دهد که تفکیک و تقسیم فضاها در خانه‌های سنتی دزفول به دو بخش اندرونی و بیرونی بوده است؛ ایجاد سلسله مراتب حرکتی، عرصه‌بندی عمومی و خصوصی فضاها، راهروهای میانی و واسط میان فضاها، فضای پیش‌ورودی اتاق‌ها، پنجره‌های کنترل‌شده و تمهیدات مشابه، سبب ایجاد محرمیت در خانه‌های سنتی دزفول شده است. پژوهش «طاهری‌سرمد» و همکاران (۱۳۹۸) نشان داد خانه‌های دوره قاجار ساختاری درون‌گرا داشته؛ اما در اواخر دوره قاجار به صورت درون‌گرا-برون‌گرا و در دوره پهلوی به صورت برون‌گرا بوده که در دوره‌های مختلف، معماری سنتی و شاخص‌های اقلیمی و فضایی مورد تأکید بوده است؛ اما با ورود به دوره صنعتی و مدرنیته، این شاخص‌ها کمتر شده و جنبه‌های تقلیدی از غرب در بناها بیشتر مشاهده می‌شود. «پروردی‌نژاد» و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهش خود به تفاوت‌های کالبدی خانه‌های قاجاری دو شهر شیراز و کاشان پرداخته‌اند. یافته‌های این تحقیق بیانگر آن است که نمود تفاوت‌های اقلیمی، فرهنگی، صفاتی و مزاج‌شناسی مردم این دو شهر در تزئینات نما، شکل معماری و ارتفاع و مساحت فضاها نمایان است. پژوهش «جعفری» و «ذبیحی» (۱۴۰۰) مؤید آن است که نحوه تأثیرپذیری شکل خانه از فرهنگ در گرو شناخت وجوه مختلف و عناصر محتوایی فرهنگ و ارتباط آن‌ها با یک‌دیگر است. پژوهش «چالشگر» و همکاران (۱۴۰۰) نشان می‌دهد سیر تکاملی و تغییرات کالبدی معماری خانه‌های قاجاری کرمانشاه براساس وابستگی به تحولات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی در ساختار شکل‌گیری و توسعه شهر قاجاری کرمانشاه میسر شده است. پژوهش «محمدزاده» و «سلطان‌زاده» (۱۴۰۱)، نشان می‌دهد که سبک زندگی و جنسیت بر معماری و ساخت خانه‌های قاجاری تأثیرگذار بوده است. پژوهش «ذاکرزاده» و «قربانی‌نیا» (۱۴۰۱)، نشان می‌دهد تزئینات به‌کاررفته در خانه‌های دوره قاجار با تأثیرپذیری از هویت، تعلق و وابستگی به مکان در مخاطب، بر ایجاد حس مکان در این خانه‌ها نقش به‌سزایی داشته است. عمده پژوهش‌هایی که تاکنون درخصوص خانه‌های سنتی انجام شده است، بیشتر به صورت توصیف‌های کلی و دسته‌بندی تاریخی و گونه‌شناسی خانه‌ها بوده است؛ درحالی‌که به دلیل تأثیرپذیری و ارتباط معماری خانه با مقوله‌های فرهنگ، محیط و اجتماع، بررسی این مقوله‌ها و تأثیر آن‌ها بر معماری خانه از اهمیت خاصی برخوردار است که این موضوع کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

فرهنگ و معماری

«فرهنگ» در معنای عام کلمه دربرگیرنده پیشرفت‌های معنوی و ژرفای فکری یک قوم یا یک ملت در طول تاریخ می‌باشد، فرهنگ را هم‌چنین مجموعه‌ای از: ارزش‌ها، هنرهای، آداب و رسوم، مذهب، زبان، ادبیات، هنر و معماری و... مربوط به یک قوم می‌دانند (نقصان‌محمدی و عباسی، ۱۳۹۹: ۱۲۲). فرهنگ مجموعه‌ای مشترک و قابل قبول بین دانش‌ها و ارزش‌هایی است که از بینش خاصی پیروی

می‌کنند (Varmaghani et al., 2019: 224). «مکیونیس» فرهنگ را نوعی طرز فکر، احساس و عملکرد افرادی که در کنار یک‌دیگر سبک زندگی آن‌ها را تشکیل می‌دهد معرفی کرده است (جعفری و ذبیحی، ۱۴۰۰: ۷۹). راپاپورت به کلیات فرهنگ و عوامل مؤثر آن بر محیط‌های ساخته‌شده پرداخته است؛ لذا سبک زندگی را به‌عنوان بخشی از اجزای فرهنگ دانسته که بر سیستم‌های فعالیت‌ها و درنهایت بر انتخاب کیفیت‌های زندگی و محیط ساخته‌شده اثر خواهد گذاشت (Rapaport, 1998: 12). محققین معمار بیشتر از میان تعاریف فرهنگ، بر آداب و رسوم، سنت‌ها، کردارهای اجتماعی، افکار، اعتقادات و نقش آن‌ها در معماری تمرکز داشته‌اند. از این منظر وظیفه هر بنا به‌عنوان جزئی از فرهنگ معماری، عینیت بخشیدن به یک اندیشه ذهنی به‌وسیله ظرف خاص آن است و بدین ترتیب این ظرف نمودی خواهد بود برای سنجش این فرهنگ؛ لذا هر ساختمان خود یک شاهد فرهنگی است. بنا بر نگرش فرهنگی-اجتماعی، بنا محصولی است که در رابطه با طبیعت، اجتماع، ایدئولوژی و جهان‌بینی، روش زندگی، نیازهای مادی، اجتماعی، روانی، نیازهای فردی و گروهی، منابع اقتصادی و فنون قابل دسترس شکل می‌گیرد (معماریان، ۱۳۹۲: ۳۷۶). فرهنگ و فضاهای ساخته‌شده دو مفهوم به‌هم پیوسته است که به انسان کمک می‌کند تا محیط‌های معناداری همراه با هویت منحصر به فرد ایجاد کند تا از این طریق عناصر و ویژگی‌های آن را بیان کند (Ashfina, 2014: 160).

فضاهای مسکونی (خانه)

«مسکن» اسم مکان بر وزن مفعول، معادل عربی واژه «خانه» به معنای جای آرامش و سکونت می‌باشد. این واژه در فرهنگ لغت دهخدا معادل واژه‌های «خان»، «سرا»، «منزل»، «مقر»، «جایگاه» و «جایباش» بیان شده است (یاران و بهرو، ۱۳۹۶: ۹۳). هدف اصلی خانه ایجاد محیطی با بهترین شکل بوده که هماهنگ با سبک زندگی یک قوم باشد (راپاپورت، ۱۳۹۲: ۱۵). خانه منعکس‌کننده ارزش‌ها و باورهای فرهنگی و اجتماعی است. خانه، به‌عنوان مکانی توصیف می‌شود که می‌تواند انتظارات و نیازهای خانواده را برآورده کند. برای درک مفهوم خانه و جایگاه آن در سیستم روابط اجتماعی و فرهنگی، در بین مردم و جامعه، باید تمام جوانب نمادین، مادی و زیبایی‌شناختی خانه مورد توجه قرار گیرد (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۰). «نقی‌زاده» (۱۳۹۱) معتقد است که تأمین مسکن از مهم‌ترین مسائل در معیشت بشر به‌شمار می‌رود که در این باب تأمین نیازهای مادی و معنوی انسان، مهم‌ترین عملکرد آن محسوب می‌شود. «کریمی» (۱۳۹۳) بیان می‌کند آنچه که خانه را «خانه» می‌نماید، کیفیات و اصول هستی‌شناسانه، پایدار و ماندگار در خانه است (پیوسته‌گر و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۲).

معماری خانه در دوره قاجار

معماری دوره قاجار در پاره‌ای از بناها شکوه و عظمت دوره‌های پیشین را تداوم بخشید، با این حال در این دوره آمد و شد اروپاییان و سفر شاهان قاجار به کشورهای

اروپایی موجب تأثیرپذیری معماری و آرایه‌های وابسته به آن از نظایر اروپایی خود شد (زارعی، ۱۴۰۲: ۴۲۲).

به‌طورکلی معماری دوره قاجاریه را می‌توان به سه دوره تقسیم کرد؛ دوره اول، شامل سال‌های ۱۲۱۰ تا ۱۲۵۰ ه.ق. است که مصادف با سلطنت «آغامحمدخان» و «فتحعلی‌شاه» است. در این دوره بناهای متعددی هم‌چون مساجد و مدارس با همان سبک و سیاق سنتی ساخته شد. دوره دوم، شامل سال‌های ۱۲۵۰ تا ۱۳۱۳ ه.ق. است که مصادف با سلطنت «محمدشاه» و «ناصرالدین‌شاه» قاجار است. در این دوره، عواملی چون روابط و سفرهای ناصرالدین‌شاه به فرنگ، دسترسی به تصاویر معماری اروپایی و ورود معماران و مهندسان فرانسوی به ایران باعث تأثیرپذیری نقش و نگارها و نماهای ساختمان‌ها از معماری غرب شد. دوره سوم حکومت قاجار، دوره زمانی «مظفرالدین‌شاه»، «محمدعلی‌شاه» و «احمدشاه» قاجار است که سال‌های ۱۳۱۳ تا ۱۳۴۴ ه.ق. را دربر می‌گیرد. در این دوره ساختمان‌سازی بی‌محابا متأثر از معماری اروپایی بود (همان: ۴۲۴ و ۴۲۵).

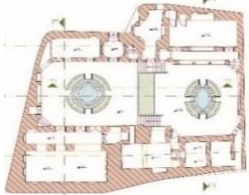

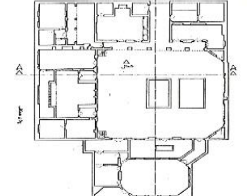

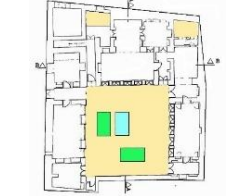

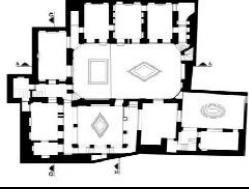

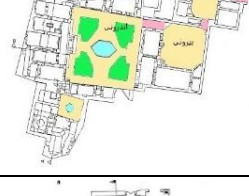

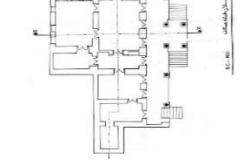

خانه‌های دوره قاجار شامل اتاق مرکزی، ایوان با دو ستون در برابر آن، اتاق‌های کوچک واقع در اطراف اتاق مرکزی به‌صورت ساده و مفصل، پلان‌ها کشیده در امتداد بنا، ایجاد چشم‌انداز وسیع توسط پنجره‌ها، تعبیه حوض‌خانه، ایجاد پلکان دوطرفه در محور اصلی بنا، تبدیل سه‌دری به دودری و واردشدن نور مستقیم به داخل بنا، تنوع و سبکی و گشایش فضایی بیشتر، سقف شیب‌دار و شیروانی، آمیزه‌ای از معماری ایرانی و اروپایی بودند (صادقی و همکاران، ۱۳۹۷: ۷).

معماری خانه‌های کرمانشاه

معماری کرمانشاه در دوره قاجار، به‌طورکلی شبیه معماری مناطق مرکزی ایران است. ساختار فضایی معماری خانه‌های کرمانشاه، در ابتدای دوره قاجار عموماً درون‌گرا بوده و با ورود الگوهای معماری غربی از اواخر قاجار شیوه تلفیقی به خود گرفت و در نتیجه ساختمان‌های دولتی و خانه‌های اعیان با ساختار فضایی درون‌گرا-برون‌گرا شکل‌گرفت (برومندسرخابی، ۱۳۸۸: ۲۴۶).

فضاهای تشکیل‌دهنده خانه‌های درون‌گرا به‌دلایل متعدد فرهنگی، اقلیمی و عملکردی با نظم و محوریت مشخصی، حول حیاط‌های اندرونی و بیرونی سازمان‌دهی می‌شدند. ساختار فضایی الگوی درون‌گرا شامل: فضای ورودی (کوچه، جلوخان، درگاه و هشتی)، فضاهای اصلی (تالار، اتاق‌های حول حیاط اندرونی، ایوان سرپوشیده ستون‌دار به شکل رواق)، فضاهای بخش خدماتی (پستوها، انبارها، مطبخ، سرویس بهداشتی، حمام و اتاق خدمه) و فضاهای ارتباطی (هشتی، دالان، حیاط‌های اندرونی و بیرونی، راه‌پله و زیرزمین) می‌باشد. ساختار فضایی الگوی درون‌گرا-برون‌گرا شامل: فضای ورودی (خیابان، درگاه و هال ورودی)، فضاهای اصلی (هال مرکزی، اتاق‌ها به‌صورت ردیفی و بالکن سرپوشیده ستون‌دار)، فضاهای بخش خدماتی (انبارها، مطبخ، سرویس بهداشتی، حمام و اتاق خدمه) و فضاهای ارتباطی (هال ورودی، راهرو، حیاط اندرونی، راه‌پله به‌عنوان رابط طبقات به‌صورت

جدول ۱: معرفی خانه‌های قاجاری کرمانشاه (نگارندگان، ۱۴۰۲).
 Tab. 1: Introducing Qajar houses in Kermanshah (Authors, 2023).

نام خانه	نوع پلان / تعداد طبقات	پلان هم‌کف	تصویر	ویژگی‌های مشترک	تأثیرپذیری از فرهنگ بومی و معماری سنتی	تأثیرپذیری از مدرنیسم و معماری غربی
خانه فیض مهدوی	درونگرا دوطبقه و زیرزمین			آجرکاری تزئینی طاق نماها، گچ‌بری حوض و باغچه	سلسله‌مراتب ورودی ایجاد محرمیت تفکیک اندرونی و بیرونی با استفاده از اختلاف سطح	استفاده از سرستون‌های کرتی بام شیروانی
خانه خواجه باروخ (رنده‌کش)	درونگرا دوطبقه			آجرکاری، کاشی‌کاری و معقلی، استفاده از آرسی حوض و باغچه	سلسله‌مراتب ورودی درونگرایی سرستون‌های مقرنس آجری، قوس کمانی و قوس پاتوپا	-
خانه حکیم نصیر	درونگرا دوطبقه			ایوان ستون‌دار تزئینات معقلی زرد و فیروزه‌ای آجرکاری حوض و باغچه	سلسله‌مراتب ورودی درونگرایی و محرمیت محل زندگی و طبابت	استفاده از قوس‌های مازهدار
خانه صارم الدوله (زرشکیان)	درونگرا دوطبقه			گچ‌بری، آجرکاری مقرنس‌کاری در طاق‌ها سهدری و پنج‌دردی حوض و باغچه	سلسله‌مراتب ورودی محرمیت مصالح بومی	نقاشی (پرتره ناصری در نقاشی دیواری و سقفی)
خانه یزدی (عمارت بامگاه)	درونگرا دوطبقه و زیرزمین			دارای سه حیاط، گچ‌بری، معقلی، آجرکاری و کاشی‌کاری حوض و بگچه	درونگرایی و محرمیت قوس‌های مازهدار و قوس کلیل سرستون‌های یونیک	سرستون‌های یونیک
خانه صمدی	درونگرا دوطبقه			ایوان ستون‌دار تزئینات چوبی و آجری، گچ‌بری حوض و باغچه	اندرونی و بیرونی درونگرایی و محرمیت	نقاشی دیواری پله مرکزی دوطرفه ستوری و تزئینات غربی سرستون‌های کرتی
خانه گل عنبر	درونگرا - برونگرا یک طبقه			ایوان ستون‌دار گچ‌بری رنگی، آجرکاری سرستون مقرنس آجری، کاشی‌کاری	تزئینات رخ‌بام طاق نما و ستون‌نما	پله مرکزی دوطرفه بام شیروانی

<p>بام شیروانی راه‌پله ورودی دوطرفه، سرستون‌های ایونیک و شبه کرنی پلکان داخلی</p>	<p>استفاده از مصالح بومی</p>	<p>گچ‌بری‌های زیبا قاب‌بندی پنجره‌ها حوض و باغچه</p>			<p>درون‌گرا - برون‌گرا دوطبقه و زیرزمین</p>	<p>خانه سیدین</p>
<p>برونگرایی</p>	<p>اندرونی و بیرونی با اختلاف سطح تزئینات رخام</p>	<p>دوطبقه آجرکاری تزئینی، حوض و باغچه</p>			<p>درون‌گرا - برون‌گرا دوطبقه</p>	<p>خانه سوری (رضاشاه)</p>
<p>سقف شیروانی تزئینات غربی</p>	<p>ایوان ستون‌دار و بالکن مصالح بومی</p>	<p>آجرکاری و گچ‌بری حوض و باغچه</p>			<p>درون‌گرا - برون‌گرا دوطبقه و زیرزمین</p>	<p>خانه علایی</p>

نوار قائم و زیرزمین که در نمای ساختمان حضور دارد) می‌باشد (همان: ۲۴۶-۲۴۸). آن‌چه که در معماری کرمانشاه به وفور دیده می‌شود و عنصر تفکیک‌ناپذیر آن بوده، ایوان سرتاسری در جلو جبهه اصلی بنا است که در خانه‌های سایر مناطق ایران نیز دیده شده است (طاهری سرمد و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۶۱).

خانه‌های صمدی، فیض مهدوی، خواجه باروخ، یزدی، حکیم نصیر و زرشکیان از نمونه‌های گونه درون‌گرا و خانه‌های گل‌عنبر، سوری، سیدین و علایی از نمونه‌های گونه درون‌گرا-برون‌گرا هستند.

این پژوهش برای دستیابی به اهداف خود، به شناخت ویژگی‌های مشترک خانه‌های قاجاری کرمانشاه پرداخته و تأثیرات ویژگی‌های فرهنگی و سبک زندگی، مدرنیزاسیون و معماری غربی را بر معماری خانه‌های قاجاری کرمانشاه بررسی می‌نماید. همان‌گونه که در بررسی نمونه‌ها دیده می‌شود در بسیاری از خانه‌های این دوره ویژگی‌هایی چون: درون‌گرایی، محرمیت و طراحی سلسله‌مراتب ورودی به تبعیت از ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگ بومی دیده می‌شود و در برخی دیگر از خانه‌ها که مربوط به اواخر دوره قاجار هستند، ویژگی‌ها و عناصری نظیر: فرنگی‌سازی، نقاشی‌ها و تزئینات غربی، برون‌گرایی، سقف شیروانی، پله‌های ورودی دوطرفه، ستون و سرستون‌های فرنگی و پیشانی شاخص بنا به تقلید از غرب دیده می‌شود که برگرفته از معماری غربی بوده و با ساختار معماری سنتی ایرانی ادغام شده است.

تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

در این پژوهش، به منظور تحلیل داده‌های کیفی از روش تحلیل مضمون و از میان روش‌های مختلف تحلیل مضمون از روش شبکه‌مضمین (برای نشان دادن ارتباط

و وابستگی مضامین) استفاده شده است. برای جمع‌آوری اطلاعات بعد از مطالعات نظری در حوزه پژوهش، از روش مصاحبه استفاده شد. مصاحبه‌های جمع‌آوری شده ثبت و کدها و مقوله‌های مرتبط توسط محققین استخراج شد و در مرحله بعدی به مقوله‌بندی اطلاعات پرداخته شد.

کدهای نظری اولیه برای کشف مضامین

در این مرحله از پژوهش، مفاهیم و نکات کلیدی به دست آمده درخصوص مؤلفه‌های نهایی عوامل فرهنگی، مدرنیزاسیون و معماری غربی مؤثر بر شکل‌گیری خانه‌های قاجاری کرمانشاه، از داخل فرآیند مطالعه ادبیات نظری و پیشینه پژوهش و مصاحبه فهرست شدند. عبارات، مفاهیم و گویه‌های استخراج شده از پژوهش‌ها، با تحلیل‌های دقیق، یکسان‌سازی (انتخاب واژگان صحیح‌تر، حذف مفاهیم مشترک) شد و در این بخش ۷۶ گویه اولیه به دست آمد. در طول مرحله کدگذاری نظری، داده‌ها به دقت مورد بررسی قرار گرفتند، عبارات و مفاهیم مناسب و مقوله‌های مربوط مشخص گردیدند، ابعاد و ویژگی آن‌ها تعیین و الگو مورد بررسی قرار گرفت. واحد اصلی تحلیل برای کدگذاری نظری و شبکه مضامین، مفاهیم مستخرج از مصاحبه بوده است که مفاهیم از طریق عنوان‌گذاری توسط محققین و به طور مستقیم از رونوشت مصاحبه ایجاد شده و در مجموع گویه‌ها از مصاحبه‌ها به دست آمدند (جداول ۲ تا ۴). در این مرحله از پژوهش، ارتباط مقوله اصلی با سایر مقولات مشخص شد، طبقات اصلی و فرعی با یکدیگر مرتبط شدند تا مفاهیم نظری به منظور شناخت مؤلفه‌های نهایی عوامل فرهنگی، مدرنیزاسیون و معماری غربی مؤثر بر شکل‌گیری خانه‌های قاجاری کرمانشاه جمع‌آوری گردد. این اقدامات باعث شد تا مفاهیم به دست آمده در مراحل قبلی یکپارچه شده و از آن‌ها به منظور ارائه شبکه مضامین استفاده گردد؛ ضمناً در این مرحله، امتیاز ۳ به عنوان معیار مبنا در نظر گرفته شده و مؤلفه‌های با امتیاز زیر عدد ۳ رد شده است. در این بخش برای بررسی اهمیت هر یک از مضامین سازمان دهنده در هر مضمون پایه، نظرسنجی از خبرگان صورت گرفت و مهم‌ترین مقوله‌ها انتخاب و وارد مراحل بعد غربالگری دلفی می‌شود. در این مرحله ۱۴ عوامل نهایی در ۳ مقوله مورد بررسی، استخراج گردید.

شناسایی و پایش نهایی مؤلفه‌های الگو

پس از پیمایش میدانی، بررسی تحقیقات انجام شده و مصاحبه‌های صورت گرفته ابعاد و معیارهای ارزیابی مشخص گردید. این شاخصه توسط خبرگان (اعضای هیأت علمی و اساتید دانشگاه در حوزه معماری سنتی) در شاخصه‌های ارزیابی خلاصه شد و باتوجه به نظر خبرگان در دور اول ارسال پرسش‌نامه، معیارهای استخراج شده مورد تأیید قرار گرفت و نمرات کیفی از بسیار کم تا خیلی زیاد به تمام ابعاد شناسایی شده، توسط خبرگان ارائه شد و در نهایت ۱۴ شاخصه نهایی در ۳ مقوله استخراج گردید. پس از شناسایی مؤلفه‌های نهایی در الگوی عوامل فرهنگی،

جدول ۲: مؤلفه‌های مشترک در معماری خانه‌های قاجاری (نگارندگان، ۱۴۰۲).
Tab. 2: Common components in the architecture of Qajar houses (Authors, 2023).

وضعیت تم	وزن تم	مضمون سازمان دهنده	مضمون پایه	الگوی مؤلفه‌های فرهنگی، مدیران اسپین و معماری غربی مؤثر بر فرم و ساختار خانه‌های قاجاری کرمانشاه
رد	۲	نمای ورودی	عناصر و مؤلفه‌های مشترک در حوزه معماری خانه‌های قاجاری کرمانشاه	
تأیید	۳	مجموعه ورودی (پیش طاق، دالان، هشتی و درگاه)		
رد	۲	ایجاد طاق‌نما		
تأیید	۳	حیاط (اندرونی، بیرونی، خلوت)		
رد	۲	باغچه و حوض آب		
رد	۲	ایجاد ایوان		
رد	۱	ایجاد تالار		
رد	۲	هندسه و تناسبات (شکل پلان منتظم، رون‌بندی)		
رد	۲	سلسله‌مراتب		
رد	۲	در نظر گرفتن حریم		
رد	۲	پنجره ارسی		
تأیید	۳	ایجاد جام‌خانه و حوض‌خانه		
رد	۲	طبیعت در معماری		
رد	۲	پلان‌ها کشیده در امتداد بنا		
رد	۱	خانه‌ها غالباً درون‌گرا ساخته شده‌اند		
تأیید	۳	نمای خشتی یا آجری با دیوارهای بلند و ساده بدون روزنه		
رد	۲	درون‌گرا و حیاط محور و قرار گرفته در بافت متراکم		
رد	۱	ایجاد چشم‌انداز وسیع توسط پنجره‌ها		
تأیید	۳	گچ‌بری، آجرکاری تزئینی، کاشی‌کاری، تزئینات چوبی		
رد	۲	ایجاد زیرزمین با طرح‌های زیبا و پوشش‌های ضربی آجری		
رد	۲	عرض پنجره‌ها از عرض درها کمتر است		
رد	۲	فرم غالب بازشوها مستطیلی است که در بعضی موارد قوسی بالای آن دیده می‌شود		
رد	۲	مصالح سازهای در دوره قاجار در این شهر، آجر و چوب بوده است		
رد	۱	رواج بادگیر برای خنک کردن فضا در مناطق غیر کویری و حتی خوش‌آب‌وهوا		
رد	۱	تبدیل سهدری به دودری و وارد شدن نور مستقیم به داخل بنا		

رد	۲	سقف شیب‌دار و شیروانی
رد	۲	آمیزه‌های از معماری ایرانی و اروپایی
رد	۲	آیین‌های قدیمی با گچ‌بری‌های پر کار و ظریف
رد	۲	حوضچه‌ها و حوض‌های مربع‌مستطیل
رد	۱	رون راسته نزدیک به جهت قبله (جهت شمال شرقی - جنوب غربی)
رد	۱	رون اصفهانی (جهت شمال غربی - جنوب شرقی)
رد	۲	رون کرمانی (جهت غربی - شرقی)
رد	۲	آذین‌بندی فضاهای داخل و خارج
تأیید	۳	شکل پلان معماری خانه‌ها به صورت کیفی منتظم (مربع و مربع‌مستطیل)
رد	۲	در نظر گرفتن ارتفاع متناسب با کارکرد فضاها
رد	۱	پرهیز از ساخت فضاهای بلند
رد	۲	نقاشی دیواری با موضوعات مختلف
تأیید	۳	فضاهای عمومی و پیش ورودی دارای ارتفاع بلندتر نسبت به فضاهای خصوصی
تأیید	۳	ارتفاع بلندتر فضاهای عمومی مانند: هشتی، تالار یا شاه‌نشین نسبت به دیگر فضاها
رد	۲	درون‌گرایی جای خود را به برون‌گرایی در شکل‌گیری خانه‌ها می‌دهد.
رد	۲	ایجاد سرستون‌ها و ستون‌ها در ورودی‌ها
رد	۱	ایوان‌های بلند
رد	۲	ایجاد پلکان دوطرفه در محور اصلی بنا

مدرنیزاسیون و معماری غربی مؤثر بر شکل‌گیری خانه‌های قاجاری کرمانشاه، اقدامات ذیل انجام گردید.

گام اول: پس از شناسایی مؤلفه‌های مؤثر بر مدل، پرسش‌نامه‌ای جهت تهیه نظرات خبرگان تهیه گردید و از خبرگان خواسته شد تا نسبت به میزان موافقت خود با مؤلفه‌های مؤثر (براساس مقوله‌ها) به صورت طیف فازی ۱ تا ۳ امتیاز بدهند و در صورت لزوم به فهرست عرضه شده مواردی را نیز اضافه نمایند و در صورت مخالفت با معیارهای ارزیابی توضیحات خود را اعلام نمایند.

گام دوم: پس از جمع‌آوری و بررسی داده‌های پرسش‌نامه، تعدادی از خبرگان عواملی را اعلام نمودند که از لیست پیشنهادی حذف گردد.

گام سوم: هر خبره در هر مرحله باید برای هرکدام از معیارها و ابعاد در نظر گرفته شده سطحی را در نظر بگیرد که این سطوح به صورت متغیرهای زبانی (بسیار کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) در اختیار خبرگان قرار گرفته است که مقادیر عددی آن‌ها در قالب اعداد فازی، به صورت اعداد فازی مثلثی تعریف شده است (جدول ۵).

جدول ۳: غربالگری مضامین مدرنیزاسیون و معماری غربی (نگارندگان، ۱۴۰۲).
Tab. 3: Screening the themes of modernization and Western architecture (Authors, 2023).

مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده	وزن تم	وضعیت تم
تأثیر مدرنیزاسیون و ورود معماری غربی بر خانه‌های قاجاری کرمانشاه	خانه‌های سبک فرنگی یا اروپایی، خانه‌هایی برون‌گرا و راه‌پله محور	۳	تأیید
	سبک فرنگی‌سازی: رواج صنعت بنایی سبک اروپایی (در دوره ناصرالدین‌شاه)	۱	رد
	نقاشی دیواری با موضوعات مختلف	۱	رد
	محوطه‌سازی انگلیسی و فرانسوی با سطوح وسیع چمن کاری	۳	تأیید
	الگوبرداری از معماری غرب، خط آسمان صاف، پله در محور بنا	۲	رد
	بام شیبدار فلزی	۲	رد
	ایجاد پلکان دوطرفه در محور اصلی بنا	۲	رد
	بام تخت با تیرهای چوبی	۱	رد
	طرح‌های کاملاً فرنگی و ترکیب‌های شکلی غیربومی	۱	رد
	استقرار خانه‌ها در کوچه‌های پهن و خیابان‌هایی با نمای شاخص	۲	رد
	ستون و سرستون‌های فرنگی، کاشی خشتی و هفت‌رنگ، آجرکاری تزئینی، پیشانی شاخص بنا به تقلید از غرب	۳	تأیید
	تحول در معماری و ایجاد ساختمان‌های متفاوت و بلند	۲	رد
	فضای ورودی بسیار متفاوت و حائز اهمیت نسبت به سبک‌های قبلی	۲	رد
	به‌کاربردن تصاویر واقع‌گرا بر روی کاشی‌های خشتی	۱	رد
	تأثیرپذیری تصاویر کاشی‌ها از تمبرها و کارت‌پستال‌های وارد شده به ایران	۲	رد
	کاهش کاربرد نقوش تزئینی اسلیمی و هندسی	۲	رد
	اختصاص‌دادن بخش اعظم نقاشی به پیکره انسانی تحت‌تأثیر نفوذ هنر غرب	۱	رد
	استفاده از گل زنبق (در غرب گل زنبق نماد زندگی به‌شمار می‌رفته)	۲	رد
	ترویج نقاشی، به‌ویژه دیوارنگاری اروپایی در ایران به تبعیت از تزئینات و دیوارنگاره‌های کلیساها	۲	رد
	کاهش استفاده از طاق‌های تیزه‌دار و جناغی و رواج طاق‌های مازهدار بیضی‌شکل یا نیم‌دایره	۱	رد
	ستون‌ها و سرستون‌های مرمین به سبک اروپادی	۳	تأیید
	محوطه‌سازی انگلیسی و فرانسوی با سطوح وسیع چمن کاری	۲	رد
	منسوخ‌شدن بارخانه و فضای مجاورش (گوشواره)	۲	رد
	منسوخ‌شدن سایبان‌های عمودی و افقی	۱	رد
منسوخ‌شدن زیگزاگ (جناقلی) (قوس‌های کلیل و سپری جای خود را به قوس‌های نیم‌دایره دادند که بیشتر در سردر، ایوان و طاقچه به کار می‌رفت)	۳	تأیید	

الگوی مؤلفه‌های فرهنگی، مدرنیزاسیون و معماری غربی مؤثر بر فرم و ساختار خانه‌های قاجاری کرمانشاه

جدول ۴: غربالگری مضامین مؤلفه‌های فرهنگی (نگارندگان، ۱۴۰۲).

Fig. 4: Screening of cultural themes (Authors, 2023).

وضعیت تم	وزن تم	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون پایه
تأیید	۳	بهره‌گیری از مفاهیم معماری سنتی	تأثیر ویژگی‌های فرهنگی و سبک زندگی مردم کرمانشاه بر شکل‌گیری معماری خانه‌های قاجاری
رد	۲	کثرت به وحدت (مجموعه مفاهیم هنری)	
رد	۲	خانه‌های سبک سنتی	
رد	۱	سبک التقاطی	
رد	۲	خانه‌های سبک تلفیقی	
تأیید	۳	سبک فرنگی‌سازی	
تأیید	۳	حضور اسباب و وسایل زندگی غربی	
رد	۲	مرکزیت (فضای پر و خالی)	

جدول ۵: اعداد فازی معادل عبارات کلامی (نگارندگان، ۱۴۰۲).

Fig. 5: Fuzzy numbers equivalent to verbal expressions (Authors, 2023).

متغیر کلامی	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم
اعداد فازی	(۱۰، ۱۰، ۷ و ۵)	(۱۰، ۷، ۷ و ۵)	(۷، ۵، ۵ و ۲)	(۵، ۲، ۲ و ۰)	(۵، ۲، ۰ و ۰)

در پایان هر مرحله، میانگین فازی هر پرسش، طبق فرمول‌های مرتبط محاسبه گردیده است.

گام چهارم: در پایان هر مرحله، یک مقدار آستانه به منظور غربال نمودن عوامل نامناسب انتخاب می‌شود. اساساً، مقدار آستانه با استنباط ذهنی تصمیم‌گیرنده معین می‌شود. هیچ راه ساده یا قانون کلی برای تعیین مقدار آستانه وجود ندارد. چند عدد ۳ را به عنوان حد آستانه در نظر گرفته است. در این پژوهش نیز عدد ۳ به عنوان مبنا در نظر گرفته شده و عواملی که دارای میانگین هندسی پایین‌تر از ۳ بودند حذف شده‌اند.

فازی‌سازی پاسخ‌ها

آمار نظرات خبرگان در دور اول، در جداول ۶، آورده شده است که در آن تعداد خبرگان رأی‌دهنده برای هر کدام از ابعاد و معیارها نشان داده شده است. در این مرحله، در قالب پرسش‌نامه لیستی از ۱۴ مؤلفه تأییدشده ابعاد و معیارهای فرهنگی، مدرنیزاسیون و معماری غربی مؤثر بر شکل‌گیری خانه‌های کرمانشاه در دوره قاجار ارائه گردید و از خبرگان درخواست شد تا نظر خود را درباره میزان اهمیت ابعاد و معیارهای مؤثر بر موضوع، از «بسیار کم: ۱» تا «بسیار زیاد: ۵» اعلام نمایند (جدول ۶).

جدول ۶: امتیازدهی به معیارها توسط خبرگان (نگارندگان، ۱۴۰۲).
Fig. 6: Scoring of criteria by experts (Authors, 2023).

ردیف	مضمون پایه	مؤلفه‌ها	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
۱	ویژگی‌های مشترک در معماری خانه‌های قاجاری کرمانشاه	مجموعه ورودی (پیش‌طاق، دالان، هشتی و درگاه)	۲	۲	۲	۱	۱
۲		حیاط (اندرونی، بیرونی، خلوت) و باغچه و حوض آب و ایوان و تالار	۰	۰	۳	۳	۲
۳		پنجره آرسی و حوض‌خانه و جام‌خانه	۱	۲	۲	۳	۰
۴		نمای خشتی یا آجری با دیوارهای بلند و ساده بدون روزنه	۰	۰	۳	۳	۲
۵		گچ‌بری، آجرکاری تزئینی، کاشی‌کاری، تزیینات چوبی	۰	۰	۱	۴	۲
۶		شکل پلان معماری خانه‌ها به صورت کیفی منظم (مربع و مربع‌مستطیل)	۰	۱	۲	۳	۲
۷		فضاهای عمومی و پیش‌ورودی دارای ارتفاع بلندتر نسبت به فضاهای خصوصی	۱	۱	۰	۴	۲
۸	مؤلفه‌های مدرنیزاسیون و معماری غربی	پیروی از خانه‌های سبک فرنگی یا اروپایی، خانه‌هایی برون‌گرا و راه‌پله محور	۱	۳	۲	۲	۰
۹		محوه‌سازی انگلیسی و فرانسوی با سطوح وسیع چمن‌کاری	۰	۳	۵	۰	۰
۱۰		ستون‌ها و سرستون‌های مرمرین به سبک اروپایی	۰	۰	۳	۴	۱
۱۱		ستون و سرستون‌های فرنگی، کاشی خشتی و هفت‌رنگ، آجرکاری تزیینی، پیشانی شاخص بنا به تقلید از غرب	۰	۰	۴	۱	۳
۱۲	فرهنگ، سبک زندگی	بهره‌گیری از مفاهیم معماری سنتی	۰	۲	۲	۲	۱
۱۳		سبک فرنگی‌سازی	۲	۲	۱	۳	۰
۱۴		حضور اسباب و وسایل زندگی غربی	۰	۲	۳	۲	۱

میانگین امتیازات فازی مؤلفه‌ها

در این مرحله پس از تبدیل پاسخ زبانی خبرگان به صورت اعداد فازی، میانگین پاسخ‌ها را برای هر مهارت شاخص شده است، سپس عدد دیفازی مربوط به هر یک از مؤلفه‌ها از داده‌های پرسش‌نامه خبرگان محاسبه گردید (جدول ۷).

تأیید چارچوب ارزیابی پیشنهادی

باتوجه به این‌که در روش فازی باید عدد آستانه‌ای را برای رد یا قبول شاخصه‌های ارزیابی تعیین می‌شد، با نظر خبرگان، عدد ۳ به عنوان آستانه، تعیین گشت که خوشبختانه هیچ‌کدام از مؤلفه‌ها حذف نشد و امتیاز لازم در تمام مؤلفه‌ها از نظر خبرگان کسب شد.

بررسی میانگین امتیازات فازی نشان می‌دهد که درمیان ویژگی‌های مشترک مؤلفه «حیاط (اندرونی، بیرونی، خلوت) و باغچه و حوض آب و ایوان و تالار» با امتیاز ۸/۲۰ و «فضاهای عمومی و پیش‌ورودی دارای ارتفاع بلندتر نسبت به فضاهای خصوصی با امتیاز» ۷/۵۷ بالاترین میانگین را کسب کرده و بیشترین نمود را در ساختار خانه‌های قاجاری کرمانشاه داشته‌اند.

بررسی میانگین امتیازات فازی در زمینه تأثیرات مدرنیزاسیون و معماری غربی بر خانه‌های قاجاری کرمانشاه بیانگر آن است که دو مؤلفه «پیروی از خانه‌های

جدول ۷: امتیازات فازی مؤلفه‌ها و دیفازی کردن نمرات میانگین مؤلفه‌ها (نگارندگان، ۱۴۰۲).

Tab. 7: Fuzzy component scores and defuzzify of component mean scores (Authors, 2023).

دیفازی کردن	امتیازات فازی			مؤلفه‌ها	مضمون پایه	ردیف
۵/۸۷	۳/۲	۵/۶	۸/۸	مجموعه ورودی (پیش‌طاق، دالان، هشتی و درگاه)	ویژگی‌های مشترک در معماری خانه‌های قاجاری کرمانشاه	۱
۸/۲۰	۶/۹	۱۰	۷/۷	حیاط (اندرونی، بیرونی، خلوت) و باغچه و حوض آب و ایوان و تالار		۲
۷	۶/۷	۵/۹	۸/۴	پنجره آرسی و حوض‌خانه و جام‌خانه		۳
۶/۶۳	۴/۵	۸/۶	۶/۸	نمای خشتی یا آجری با دیوارهای بلند و ساده بدون روزنه		۴
۷/۱۷	۷	۸/۶	۵/۹	گچ‌بری، آجرکاری تزئینی، کاشی‌کاری، تزئینات چوبی		۵
۶/۴۰	۵/۶	۳/۶	۱۰	شکل پلان معماری خانه‌ها به صورت کیفی منظم (مربع و مربع مستطیل)		۶
۷/۵۷	۵/۸	۹/۱	۷/۸	فضاهای عمومی و پیش‌ورودی دارای ارتفاع بلندتر نسبت به فضاهای خصوصی		۷
۸/۰۷	۸.۷	۶	۹.۵	پیروی از خانه‌های سبک فرنگی یا اروپایی، خانه‌هایی برون‌گرا و راه‌پله محور	مؤلفه‌های مدرنیزاسیون و معماری غربی	۸
۶/۵	۱۰	۳.۳	۵.۶	محوه‌سازی انگلیسی و فرانسوی با سطوح وسیع چمن‌کاری		۹
۶/۰۷	۴.۵	۵	۸.۷	ستون‌ها و سرستون‌های مرمرین به سبک اروپایی		۱۰
۶/۸۷	۷	۷.۵	۶.۱	ستون و سرستون‌های فرنگی، کاشی خشتی و هفت‌رنگ، آجرکاری تزئینی، پیشانی شاخص بنا به تقلید از غرب		۱۱
۸/۲۰	۶.۹	۱۰	۷.۷	بهره‌گیری از مفاهیم معماری سنتی	سبک زندگی و فرهنگ	۱۲
۵/۷۳	۴/۱	۵	۸/۱	سبک فرنگی‌سازی		۱۳
۶/۳	۷/۲	۵/۴	۶/۳	حضور اسباب و وسایل زندگی غربی		۱۴

سبک فرنگی یا اروپایی، خانه‌هایی برون‌گرا و راه‌پله محور» با امتیاز ۸/۰۷ و «ستون و سرستون‌های فرنگی، کاشی خشتی و هفت‌رنگ، آجرکاری تزئینی، پیشانی شاخص بنا به تقلید از غرب» با امتیاز ۶/۸۷ بیشترین بازتاب را داشته‌اند. در زمینه تأثیر فرهنگ و سبک زندگی نیز دو مؤلفه «بهره‌گیری از مفاهیم معماری سنتی» با میانگین ۸/۲۰ و «حضور اسباب و وسایل زندگی غربی» با میانگین ۶/۳۰ نمود بیشتری در معماری خانه‌های تاریخی کرمانشاه در دوره قاجار داشته‌اند.

استخراج مدل نهایی از مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر

در این بخش پس از تحلیل داده‌ها و تأیید چارچوب ارزیابی پیشنهادی، مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر استخراج شدند. شبکه مضامین مشتمل بر ۱۴ مضمون سازمان‌دهنده است که در قالب ۳ مضمون فراگیر اصلی که از ابتدا مشخص بوده‌اند، مرتب گردیده‌اند (تصویر ۱)؛ همان‌طور که مشاهده می‌شود در ترسیم شبکه مضامین به مضامین فراگیر و مضامین سازمان‌دهنده اکتفا شده است که ذیل مضامین فراگیر مرتب شده‌اند. این مضامین که در جدول‌های قبل به آن‌ها اشاره شده، تحت ۳ مقوله اصلی به شرح ذیل تحلیل و جمع‌بندی شدند.

- ویژگی‌های مشترک در معماری خانه‌های قاجاری کرمانشاه شامل: مجموعه

ورودی (پیش طاق، دالان، هشتی و درگاه)، حیاط (اندرونی، بیرونی و خلوت)، ایجاد جام‌خانه و حوض‌خانه، نمای خشتی یا آجری با دیوارهای بلند و ساده بدون روزنه، گچ‌بری، آجرکاری تزئینی، کاشی‌کاری، تزئینات چوبی، شکل پلان معماری خانه‌ها به صورت کیفی منتظم (مربع و مربع-مستطیل)، فضاهای عمومی و پیش‌ورودی دارای ارتفاع بلندتر نسبت به فضاهای خصوصی است.

- مدرنیزاسیون و ورود معماری غربی شامل: خانه‌های سبک فرنگی یا اروپایی، خانه‌هایی برون‌گرا و راه‌پله محور، محوطه‌سازی انگلیسی و فرانسوی با سطوح وسیع چمن‌کاری، ستون و سرستون‌های فرنگی، کاشی خشتی و هفت‌رنگ، آجرکاری تزئینی، پیشانی شاخص بنا به تقلید از غرب، منسوخ‌شدن زیگزاگ (جناق‌ی)، (قوس‌های کلیل و سپری جای خود را به قوس‌های نیم‌دایره دادند که بیشتر در سردر، ایوان و طاقچه به‌کار می‌رفت) و هم‌چنین ستون‌ها و سرستون‌های مرمرین به سبک اروپایی است.

- فرهنگ بومی و سبک زندگی شامل: بهره‌گیری از معماری بومی، سبک فرنگی‌سازی و هم‌چنین حضور اسباب و وسایل زندگی غربی بوده است.

تصویر ۱: الگوی بازتاب تأثیرات فرهنگ بومی، مدرنیزاسیون و معماری غربی بر فرم و ساختار خانه‌های قاجاری کرمانشاه (نگارندگان، ۱۴۰۲).
Fig. 1: The pattern of the influence of indigenous culture, modernization, and Western architecture on the form and structure of Qajar houses in Kermanshah (Authors, 2023).

نتیجه‌گیری

معماری خانه‌ها از مهم‌ترین جنبه‌های بناهای تاریخی محسوب می‌شود که شیوه‌ها و سبک‌های متنوعی را تجربه نموده است. شرایط محیطی، عوامل فرهنگی، شیوه زندگی، مدرنیزاسیون و معماری غربی در شکل‌گیری خانه‌های تاریخی در دوره قاجار نقش مهمی داشته‌اند. در این پژوهش نقش عوامل فرهنگی و معماری غربی در فرم و ساختار خانه‌های تاریخی شهر کرمانشاه در یک مقطع زمانی خاص، یعنی قاجاریه مورد تأکید قرار گرفته است. براساس نتایج بخش کیفی و کمی، تأیید شد که ویژگی‌های مشترک، ویژگی‌های فرهنگی، مدرنیزاسیون و معماری غربی در شکل‌گیری معماری خانه‌های قاجاری کرمانشاه مؤثر بوده و هرکدام از این عوامل از طریق عناصر و مؤلفه‌های مختلفی در معماری دوره قاجاریه و خانه‌های این دوره نمود داشته‌اند.

در این زمینه بررسی‌های دقیق‌تر نشان می‌دهد که ویژگی‌های فرهنگی و سبک زندگی مردم کرمانشاه بر شکل‌گیری فرم و ساختار معماری خانه‌های قاجاری تأثیرگذار بوده است. از این منظر نیز مقوله‌های بهره‌گیری از معماری بومی، سبک فرنگی‌سازی و حضور اسباب و وسایل زندگی غربی شناسایی شد. در این دوران باوجود نفوذ و تأثیرات فرهنگ و معماری غربی، کماکان نمود فرهنگ بومی و معماری ایرانی در ساختار خانه‌ها مشهود است. خانه‌های افراد عادی جامعه کماکان با همان شیوه و اصول معماری سنتی ساخته می‌شده است و تأثیرپذیری از فرهنگ و معماری غربی صرفاً در کاخ‌ها و خانه‌های اعیانی مشاهده می‌شود. این تأثیرات بیشتر در زمینه شیوه ساخت، مبلمان و تزئینات بوده، درحالی‌که ساختار و چیدمان فضایی خانه‌ها کماکان متأثر از فرهنگ بومی و معماری سنتی بوده و ویژگی‌هایی چون: استفاده از مصالح بومی، حیاط‌های مرکزی، سلسله‌مراتب ورودی، حفظ حریمیت و تفکیک فضاهای خصوصی و عمومی در اکثر این خانه‌ها دیده می‌شود. بازتاب معماری غربی و مدرنیزاسیون نیز در فرم و ساختار خانه‌های قاجاری کرمانشاه مشهود است.

در این زمینه، مقوله‌های خانه‌های سبک فرنگی یا اروپایی، خانه‌هایی برون‌گرا و راه‌پله محور، محوطه‌سازی انگلیسی و فرانسوی با سطوح وسیع چمن‌کاری، ستون‌ها و سرستون‌های مرمین به سبک اروپایی، ستون و سرستون‌های فرنگی، کاشی خشتی و هفت‌رنگ، آجرکاری تزئینی، پیشانی شاخص بنا به تقلید از غرب و کاستن از کاربرد نقوش تزئینی اسلیمی و هندسی و منسوخ‌شدن زیگزاگ (جناقلی) شناسایی شد.

پی‌نوشت

1. Rapaport

۲. مصاحبه نیمه‌ساختاریافته یکی از معمول‌ترین انواع مصاحبه است که در تحقیقات کیفی مورد استفاده قرار می‌گیرد. این مصاحبه بین دو حد نهایی ساختاریافته و بدون ساختار قرار می‌گیرد که در آن از تمام پاسخ‌گوها پرسش‌های مشابهی پرسیده می‌شود، اما آن‌ها آزادند که پاسخ خود را به هر طریقی که مایل‌اند ارائه دهند.

3. Macionis

4. Chen

سپاسگزاری

نگارندگان سپاسگزاری خود را از داوران ناشناس نشریه که با نظرات سازنده بر غنای مقاله افزودند، ابراز می‌دارند.

درصد مشارکت نویسندگان

با توجه به استخراج مقاله از رساله نویسنده اول، جمع‌آوری مطالب برعهده ایشان، و نگارش به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم بوده است.

تضاد منافع

نویسندگان ضمن رعایت اخلاق نشر در ارجاع‌دهی، نبود تضاد منافع را اعلام می‌دارند.

کتابنامه

- ابراهیمی، غلامرضا؛ سلطان‌زاده، حسین؛ و کرامتی، غزال، (۱۳۹۶). «بازتاب فرهنگ غرب در تحول سبک زندگی و معماری خانه‌های اواخر قاجار شهر همدان». باغ نظر، ۱۴ (۳۷): ۲۹-۳۸. https://www.bagh-sj.com/article_45082.html
- برومندسرخابی، هدایت‌الله، (۱۳۸۸). در جستجوی هویت شهری کرمانشاه. تهران: وزارت مسکن و شهرسازی، مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
- بهزادپور، محمد؛ دوگر، مریم؛ و سلیمانی، مهناز، (۱۴۰۰). «سیر تحول هویت معماری شهر تهران در خانه‌های دوره قاجار تا پهلوی دوم (نمونه موردی: خانه امام جمعه تهران دوره قاجار و خانه تیمور تاش دوره پهلوی اول)». پژوهش در مهندسی عمران و معماری ایران بارویکرد کاربرد روش‌های هوشمند، ۶ (۲۳): ۱۱-۲۳. <https://racj.ir/user/articles/1211>
- پروردی‌نژاد، سمیرا؛ حمزه‌نژاد، مهدی؛ دهقان، نرگس؛ و کیان‌ارثی، منصوره، (۱۴۰۰). «مطالعه تطبیقی تأثیر فرهنگ و اقلیم در شکل‌گیری خانه‌های قاجاریه دو بوم فرهنگ شیراز و کاشان». اندیشه معماری، ۵ (۱۰): ۱۸۲-۲۰۱. <https://doi.org/10.30479/at.2020.10953.1230>
- پیوسته‌گر، یعقوب؛ حیدری، علی‌اکبر؛ و اسلامی، مطهره، (۱۳۹۶). «بازشناسی اصول پنج‌گانه استاد پیرنیا در معماری خانه‌های سنتی ایران و تحلیل آن با استناد به منابع اعتقادی اسلامی مطالعه موردی: خانه‌های شهر یزد». شهر ایرانی اسلامی، ۷ (۲۷): ۵۱-۶۶. <https://sid.ir/paper/177423/fa>
- جعفری، امین؛ و ذبیحی، حسین، (۱۴۰۰). «تأثیر فرهنگ بر فرم خانه‌های بومی شمال ایران، مورد مطالعاتی: خانه‌های بومی بابل و بابلسر». معماری و شهرسازی آرمان شهر، ۱۴ (۳۵): ۷۷-۹۰. <https://doi.org/10.22034/aaud.2020.179004.1856>
- چالشگر، پگاه؛ خاکپور، مژگان؛ و اصغرزاده، علی‌اکبر، (۱۴۰۰). «ارزیابی توسعه معماری و شهرسازی مدرن در معماری خانه‌های قاجاری (موردشناسی: شهر کرمانشاه در منطقه غرب ایران)». جغرافیا و آمایش شهری و منطقه‌ای، ۱۱ (۴۰): ۸۳-۱۰۸. <https://doi.org/10.22111/gajj.2021.6508>

- حائری مازندرانی، محمدرضا، (۱۳۸۸). خانه، فرهنگ، طبیعت: بررسی معماری خانه‌های تاریخی و معاصر. مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
- ذاکرزاده، امیرحسین؛ و قربانی‌نیا، انسیه، (۱۴۰۱). «تزیینات خانه‌های دوره قاجاریه و تأثیر آن در ایجاد حس مکان (نمونه موردی: خانه‌های مشیرالدوله، مؤتمن‌الاطباء، اعلم‌السلطنه)». مطالعات فرهنگی، ۱۷ (۵۲): ۱۲۷-۱۵۴. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.17358663.1401.17.52.5.2>
- راپاپورت، آموس، (۱۳۹۲). انسان‌شناسی مسکن. ترجمه: خسرو افضلیان. تهران: نشر حرفه هنرمند.
- زارعی، محمدابراهیم، (۱۴۰۲). معماری ایران از عصر صفوی تا عصر حاضر. تهران: انتشارات سمت.
- زارعی، محمدابراهیم؛ و حیدری باباکمال، یدالله، (۱۳۹۶). «ارزیابی عوامل اقتصادی، سیاسی و مذهبی در توسعه ساختار شهر کرمانشاه در دوره قاجار باتکیه بر شواهد تاریخی و باستان‌شناسی موجود». مطالعات تاریخ اسلام، ۹ (۲۲): ۱۰۳-۱۳۴. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22286713.1396.9.32.3.6>
- صادقی، سارا؛ اخلاصی، احمد؛ و کامل‌نیا، حامد، (۱۳۹۷). «بررسی نقش زیبایی‌شناسی معماری در خانه‌های ایرانی نمونه موردی: خانه‌های تاریخی شهر مشهد». پژوهش‌های معماری اسلامی، ۶ (۴): ۳-۱۴.
- طاهری سرمد، فائزه؛ عینی‌فر، علیرضا؛ و شاه‌چراغی، آزاده، (۱۳۹۸). «مقایسه تطبیقی گونه‌شناسی سازمان فضایی و عناصر کالبدی دوره‌های قاجار و پهلوی خانه‌های سنتی شهر کرمانشاه». پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۹ (۲۳): ۱۴۹-۱۶۸. <http://jria.iušt.ac.ir/article-1-1103-fa.html>
- قاسمی فلاورجانی، لیلی، (۱۳۹۳). «گونه‌شناسی خانه‌های قاجاری در کرمانشاه». اولین کنگره بین‌المللی افق‌های جدید در معماری و شهرسازی، تهران.
- قبادیان، وحید، (۱۳۹۳). معماری دارالخلافه ناصری: سنت و تجدد در معماری معاصر تهران. تهران: نشر پشتون.
- کهنمویی، ناهید؛ و سامی، زیبا، (۱۳۹۶). «حیاط در کالبد خانه‌های سنتی ایرانی (دوره قاجار) و تحول آن در کالبد دهه اخیر». کنگره بین‌المللی عمران، معماری و شهرسازی معاصر جهان، دب.
- محمدزاده، سودابه؛ سلطان‌زاده، حسین؛ و دباغ، امیرمسعود، (۱۴۰۱). «بازتاب جنسیت و سبک زندگی در خانه‌های دوره قاجار اردبیل». مطالعات هنر اسلامی، ۱۹ (۴۷): ۵۲۴-۵۴۵. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735708.1401.19.47>.
- 31.9
- معاریان، غلامحسین، (۱۳۹۲). سیری در مبانی نظری معماری. تهران: انتشارات مؤسسه فرهنگی سروش دانش.
- مؤمنی، کوروش؛ عطاریان، کوروش؛ دیده‌بان، محمد؛ و وصال، مریم، (۱۳۹۷). «محرمیت در معماری خانه‌های دزفول (مطالعه موردی: دوران قاجاریه)». جلوه هنر، ۱۰ (۲): ۷۹-۹۲. <https://doi.org/10.22051/jjh.2017.8722.1173>

- نقصان محمدی، محمدرضا؛ و عباسی، مهسا، (۱۳۹۹). «زمینه‌گرایی فرهنگی در مداخلات بافت تاریخی ابرکوه». فرهنگ یزد، ۲ (۲): ۱۲۱-۱۴۵. <https://doi.org/10.22034/fyazd.2021.282658.1044>

- ورمقانی، حسنا؛ سلطان‌زاده، حسین؛ و طاهایی، سید عطاالله، (۱۳۹۷). «بررسی تطبیقی تأثیر فرهنگ بر ورودی خانه‌های قاجاری گیلان و مازندران». آرمان شهر، ۱۱ (۲۵): ۲۴۹-۲۳۷. https://www.armanshahrjournal.com/article_85112.html?lang=fa

- یاران، علی؛ و بهرو، حسین، (۱۳۹۶). «تأثیر فرهنگ و اخلاق اسلامی بر مسکن و کالبد فضایی خانه‌ها (نمونه موردی: خانه‌های عصر قاجار در شهر اردبیل)». پژوهش‌های معماری اسلامی، ۵ (۱۵): ۹۱-۱۰۷. <http://jria.iušt.ac.ir/article-1-767-fa.html>

- Armaghan, M., Soltanzadeh, H. & Iranie Behbahani, H., (2013). "Architecture and culture in the noble houses of Tehran during the Qajar period". *Iranian anthropological researches*, 3 (1): 29-50 [in Persian]. doi: <https://doi.org/10.22059/ijar.2013.50672>

- Ashfina, T., (2014). "Redefining Cultural Identity through Architecture". *Journal of Scientific & Engineering Research*, 5 (7): 159-164. <https://www.ijser.org/researchpaper/Redefining-Cultural-Identity-Through-Architecture.pdf>

- Behzadpour, M., Dogar, M. & Soleimani, M., (1400). "The evolution of the architectural identity of the city of Tehran in the houses of the Qajar period until the second Pahlavi period". *Quarterly journal of research in civil engineering and architecture of Iran with the approach of applying intelligent methods*, 6 (23): 11-23 [in Persian]. <https://www.racj.ir/user/articles/1211>

- Boroumand Sorkhabi, H., (2008). *In search of the urban identity of Kermanshah*. Tehran: Urban Planning and Architecture Study and Research Center [in Persian].

- Chalesghar, P., Khakpour, M. & Asgharzadeh, A., (1400). "Evaluation of the development of architecture and modern urbanism in the architecture of Qajar houses (case study: Kermanshah city in the western region of Iran)". *Journal of Geography and Urban and Regional Studies*, 11(40): 83-108 [in Persian]. <https://doi.org/10.22111/gaij.2021.6508>

- Ebrahimi, G., Soltanzadeh, H. & Keramati, G., (2016). 'Reflection of western culture in the evolution of the lifestyle and architecture of late Qajar houses in Hamedan city'. *Bagh Nazar*, 14 (37): 29-38 [in Persian]. https://www.bagh-sj.com/article_45082.html

- Haeri Mazandarani, M. R., (2019). *House, Culture and Nature:*

- Architectural Review of Historical and Contemporary Houses*. Tehran: Urban Planning and Architecture Study and Research Center [in Persian].
- Jafari, A. & Zabihi, H., (2021). "The influence of culture on the form of native houses in northern Iran, case study: native houses of Babol and Babolsar". *Armanshahr Architecture and Urbanism Journal*, 14(35): 77-90 [in Persian]. <https://doi.org/10.22034/aaud.2020.179004.1856>
 - Kohnamuei, N. & Sami, Z., (2017). "Yard in the body of traditional Iranian houses (Qajar period) and its evolution in the body of the last decade". *International Congress on Civil Engineering, Architecture and Contemporary World Urbanism*, Dubai [in Persian].
 - Memarian, G. H., (2013). *A Tour of the Theoretical Foundations of Architecture*. Tehran: Soroush Danesh Cultural Institute Publications
 - Mohammadzadeh, S., Soltanzadeh, H. & Dabagh, A. M., (1401). "Reflection of gender and lifestyle in Qajar period houses of Ardabil". *Journal of Islamic Art Studies*, 19(47): 524-545 [in Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735708.1401.19.47.31.9>
 - Momeni, K., Attarian, K. & Qardane Qaramaleki, R., (2014). "Investigation of the decorations of Qajar houses in Qom (case study: Shakeri house of Qom)". *The manifestation of Islamic art*, 10 (2): 79-92 [in Persian]. <https://sid.ir/paper/186080/fa>
 - Noghsanmohammadi, M. & Abbasi, M., (2020). "The Effects of Cultural Contextualism on Historical Textures in Abarkooh". *Yazd Culture*, 2 (6): 121-145 [in Persian]. <https://doi.org/10.22034/fyazd.2021.282658.1044>
 - Parvardi Nejad, S., Hamze Nejad, M., Dehghan, N. & Kian Ersi, M., (1400). "A comparative study of the influence of culture and climate in the formation of Qajar houses in the two cultures of Shiraz and Kashan". *Scientific Journal of Andisheh Memari*, 5 (10): 182-201 [in Persian]. <https://doi.org/10.30479/at.2020.10953.1230>
 - Peivastehgar, Y., Heydari, A. A. & Eslami, M., (2016). "Recognizing the five principles of Ostad Pirnia in the architecture of traditional Iranian houses and analyzing it with reference to Islamic religious sources, a case study: Houses of the city of Yazd". *Shahr Iranislami Quarterly*, 7 (27): 51-66 [in Persian]. <https://sid.ir/paper/177423/fa>
 - Qobadian, V., (2014). *The Architecture of Caliphate place of Naseri: Tradition and Modernity in Tehran's Contemporary Architecture*. Tehran: Pashutan Publishing House [in Persian].
 - Rapoport, A., (2015). "Using Culture in Housing Design". *Housing and Society*, 25(1-2): 1-20. <https://doi.org/10.1080/08882746.1998.11430282>

- Rapaport, A., (2013). *Anthropology of housing, translation: Khosro Afzalian*. Tehran: Publications of the artist's profession [in Persian]. <https://doi.org/10.1080/08882746.1998.11430282>

- Sadeghi, S., Ekhlasi, A. & Kamelnia, H., (2018). "Investigating the role of architectural aesthetics in Iranian houses, a case example: historical houses in Mashhad". *Islamic Architecture Research Quarterly*, 6(421): 3-14 [in Persian]. <http://jria.iust.ac.ir/article-1-1103-fa.html>

- Taheri Sarmad, F., Einifar, A. & Shahcheraghi, A., (2018). "Comparative comparison of typology of spatial organization and physical elements of Qajar and Pahlavi periods of traditional houses in Kermanshah". *Archaeological Researches*, 9(23): 149-168 [in Persian]. <https://doi.org/10.22084/nbsh.2019.18444.1895>

- Varmaghani, H., Soltanzadeh, H. & Tahae, S., (2019). "A Comparative Study of the Influence of Culture on Entrances of Qajar Houses in Gilan and Mazandaran". *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 11(25): 237-249 [in Persian]. https://www.armanshahrjournal.com/article_85112.html?lang=fa

- Varmaghani, H. & Soltanzadeh H., (2020). "Analysis of lifestyle and Types of Rural Housing in the Historical Geography of Mazandaran (19th and 20th centuries)". *IJAUP*, 30 (2): 222-235. <http://ijaup.iust.ac.ir/article-1-514-en.html>

- Yaran, A. & Behru, H., (2017). "The influence of Islamic culture and ethics on housing and the spatial structure of houses (case example: Qajar era houses in Ardabil city)". *Islamic Architecture Research Quarterly*, 5 (15): 107-91 [in Persian]. <http://jria.iust.ac.ir/article-1-767-fa.html>

- Zakerzadeh, A. H. & Ghorbaninia, A., (1401). "The decorations of the houses of the Qajar period and its effect on creating a sense of place (case example: the houses of Moshir al-Dovleh, Motaman al-Ateba, Aalam al-Saltaneh). *Scientific Journal of Cultural Studies*, 17(52): 154-127 [in Persian]. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.17358663.1401.17.52.5.2>

- Zarei, M. E., (2023). *Iranian architecture from the Safavid era to the present era*. Tehran: Samt Publications.

- Zarei, M. E. & Heydarie-Babakamal, Y., (2017). "Evaluation of economic, political and religious factors in the development of the structure of Kermanshah city during the Qajar period based on historical and archaeological evidence". *Islamic History Studies*, 9 (22): 103-134 [in Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22286713.1396.9.32.3.6>